

Cuprins

<i>Prefață</i>	7
<i>Personajele principale</i>	17
<i>Introducere</i>	21
<i>Prolog</i>	29
Partea întâi – PRELUDIUL	33
Partea a doua – REVOLUȚIA	165
Partea a treia – URMĂRILE	397
<i>Post-scriptum</i>	425
<i>Anexă – Cele Șaisprezece Puncte</i>	437
<i>Mulțumiri</i>	441
<i>Note</i>	445
<i>Bibliografie</i>	477
<i>Index</i>	483

Capitolul 1

Moscova, 9 octombrie 1944

În apartamentul său de la Kremlin, Iosif Stalin era gazda unei consfătuiri de război la care fusese invitat Winston Churchill. Amândoi știau că înfrângerea Germaniei era o chestiune de luni și doreau un acord privind viitorul Europei postbelice.

Spre marea iritare a premierului britanic, adeptul unor ore de lucru ceva mai convenționale, Stalin dormea ziua și muncea noaptea. Cei doi s-au întâlnit la ora 22.00, iar de față mai erau doar miniștrii lor de externe, Viaceslav Molotov și Anthony Eden, alături de doi interpreți. Mai târziu, Churchill avea să descrie scena astfel: „Momentul era prielnic târguielilor, așa că am zis: «Să lămurim treburile în Balcani. Armatele voastre sunt în România și Bulgaria. Noi avem acolo interese, misiuni, agenți. Să nu ne contrăm în legătură cu chestiuni mărunte. În ceea ce privește Marea Britanie și Rusia, ce-ați zice să aveți o dominație de 90% în România, noi să avem 90% putere de decizie în Grecia și să facem 50–50% în Iugoslavia?»”

Churchill a luat o hârtie și, pe o jumătate, a scris târgul pe care-l propunea. „Ungaria era altă țară de împărțit 50–50%. Aruncând o privire pe hârtie, Stalin a luat creionul albastru, a făcut pe ea o bifă mare și ne-a înapoiat-o. Totul s-a aranjat cât ai clipi. A urmat o tăcere prelungită. Hârtia scrisă în

creion se afla în mijlocul mesei. În cele din urmă, am spus: «Nu s-ar considera oare o dovadă de cinism dacă ar părea că am rezolvat chestiunile acestea, de însemnătate crucială pentru milioane de oameni, într-o manieră atât de improvizată? Să ardem hârtia?» «Nu, păstrează-o dumneata», a răspuns Stalin.¹ A doua zi, trupele sovietice treceau granița dinspre Ucraina pentru a pătrunde în estul Ungariei, și nu aveau să mai păărăsească țara vreme de 45 de ani.

Diplomații și istoricii încă dezbat semnificația „acordului de procentaj”, sau, cum îl numea Churchill, „documentul necuviincios”. Mulți spun că nu a fost important, că pur și simplu recunoștea realitatea prezenței trupelor rusești în zonă. Luat, însă, dimpreună cu acordul încheiat după Conferința de la Ialta, din anul următor, împărțirea postbelică a Europei a avut un uriaș impact psihologic asupra Ungariei. „După război, ne-am simțit abandonați de Occident”, observa Eva Walko, o tânără inteligentă și bine informată, care, la vremea aceea, lucra ca traducător. „Și s-a dovedit că nu ne înșelaserăm.” După ce s-a bătut palma pe „acordul de procentaj”, Eden și-a informat secretarul permanent, Alexander Cadogan: „Cred că rușii vor dori să fie foarte duri cu maghiarii.” Un eufemism magistral.²

Mai înainte de toate însă, rușii trebuiau să obțină victoria. Următoarele șase luni au fost martorele unora dintre cele mai crâncene bătălii din întreg conflictul. Două armate sovietice, comandate de mareșalul Rodion Malinovski, au încercuit lent Budapesta, capitala fiind deja pradă haosului și războiului civil.

Ungaria, de un sfert de secol sub „regentul” ei, Miklós Horthy, fusese un aliat-cheie al germanilor*. Cu manierele lui

* Horthy a fost, din multe puncte de vedere, prototipul dictatorului interbelic. A preluat puterea în 1919, în urma unei violente lovituri de stat împotriva unei efemere republici sovietice maghiare. Ulterior, mii de stângiști

impecabile, Horthy era totuși crud și violent. Mii de opozanți ai săi au fost uciși ori au dispărut. Principalul său obiectiv era simplu: să recâștige teritoriile istorice ale Ungariei, pierdute după Primul Război Mondial. Hitler îi promisese cea mai mare parte din Transilvania, Slovacia și Croația, cedate în urma Tratatului de la Trianon. De la mijlocul anilor '30, cu binecuvântarea lui Horthy, Ungaria a început un proces tot mai accentuat de nazificare, iar când a venit clipa, armata regentului a îndreptat bucuroasă armele împotriva Uniunii Sovietice.

Maghiarii au scăpat aproape neatinși de război până în martie 1944, când germanii le-au ocupat țara, disperați să întărească un Front Estic ce slăbea văzând cu ochii și dornici să recupereze timpul pierdut în implementarea Soluției Finale în Europa Centrală. În numai șase luni, 450 000 de evrei maghiari, cei care locuiau în afara Budapestei, au fost trimiși în camerele de gazare de la Auschwitz-Birkenau. Chiar dacă Horthy ar fi vrut să-i salveze³ – dovezile sunt neclare, documentele sale private înfățișându-l drept un antisemit convins⁴ –, nu putea face nimic.

În septembrie 1944, regentul a încercat să facă, până la urmă, ce se cuvenea. Știind că germanii aveau să piardă războiul, i-a înaintat lui Stalin propuneri secrete pentru o pace ungaro-sovietică separată. Încercarea lui nu a dus la niciun rezultat. Germanii au prins de veste, iar fiul lui Horthy, Miklós jr, a fost răpit de un comando. La 15 octombrie, regentul însuși a fost silit să abdice și deportat în Germania. Hitler l-a înlocuit în fruntea statului cu Ferenc Szálasi, liderul grupării fasciste ungare Crucile cu Săgeți, care a inaugurat un regim de teroare și distrugere a țării fără

au fost uciși și încarcerați. A condus țara vreme de aproape 25 de ani, la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial abia scăpând de punerea sub acuzare pentru crime de război. A fost singurul lider al Axei care a murit în patul său, după o viață liniștită, de pensionar, în Portugalia.

precedent, șocând cu barbaria lui până și Înaltul Comandament german⁵. Transporturile către lagărele de exterminare încetaseră în vară. Partidul Crucilor cu Săgeți a continuat însă măcelul. Bandele ei cutreierau Budapesta, adunând evrei și persoane suspectate de simpatii socialiste. Zeci de mii de oameni au fost împușcați pe cheiul Dunării și aruncați în fluviu.

Pe măsură ce trupele lui Malinovski strângeau cercul în jurul capitalei, perspectiva iminentei înfrângeri a Ungariei era sărbătorită anticipat de către Aliați. Spre deosebire de Polonia sau Cehoslovacia, Ungaria nu se bucura de imaginea unei victime mici, dar curajoase. Propaganda de la Londra, Washington și Moscova își amintea că maghiarii fuseseră de partea „greșită” a ambelor războaie mondiale și-i considera drept zurbagiii de frunte ai Europei Centrale. Opinia lui Harold Nicolson, diarist și parlamentar britanic conservator, era larg împărtășită în epocă:

Atunci când am aflat că armatele rusești sunt la o lovitură de tun de Budapesta, am devenit conștient de-o încântare ce nu era nici morală, nici sănătoasă. Rațiunea îmi spune că unghurii s-au aflat într-o poziție dificilă și că le-ar fi fost într-adevăr greu să mențină o neutralitate încâpățanată. Au intrat în război siliți de necesitatea geografică și de un arzător resentiment față de Tratatul de la Trianon. Realitatea este că, de mai bine de un mileniu, din ziua în care Arpad a pus întâia oară piciorul în Ungaria, maghiarii au făcut mult rău și puțin bine Europei. [...] Satisfacția mea vine, poate, din ideea rațională că, de data asta, unghurii nu vor mai putea tulbura pacea.

Sângerosul asediu al Budapestei a început în Ajunul Crăciunului și a ținut 51 de zile. Germanii transferaseră aici 10 divizii de pe Frontul de Vest, iar ordinele lui Hitler erau ca orașul să fie apărat cu orice preț. Peste 40 000 de germani și 70 000 de sovietici

au murit în bătălia aceasta, foarte mulți, în lupte corp la corp.⁶ Mii de civili, ascunși în pivnițele caselor, și-au pierdut viața în focul încrucișat al celor două armate. La final, Budapesta era în ruine. Toate podurile de pe Dunăre fuseseră aruncate în aer de germanii aflați în retragere. După Berlin și Varșovia, Budapesta a fost capitala europeană cea mai devastată de acest război.⁷ Ferenc Nagy*, care avea curând să devină prim-ministru, descria ce a văzut după ce a ieșit din ascunzătoare, la 14 februarie 1945: „Grămezi de moloz cât un stat de om umpleau străzile. Baricade înalte de ciment, oțel, drugi, scânduri, cărămidă și sticlă de la clădirile prăbușite blocau bulevardele. Pretutindeni, resturile a mii de avioane, tancuri, mașini blindate. [...] Milostiva zăpadă acoperea nenumărații morți. Pe străzi zăceau cadavre de animale. Vitrinele magazinelor erau pline de morți, iar cei rămași în viață, având aerul unor stafii, jefuiau prăvăliile abandonate. Șine contorsionate de tramvai țâșneau spre cer ca degetele scheletice ale unei mâini care imploră.”⁸

Vreme de câteva zile a domnit veselia, rușii fiind întâmpinați cu extaz, ca niște salvatori. Armatele din prima linie și-au continuat însă drumul spre asaltul final împotriva Germaniei, lăsând în urmă soldați care i-au făcut repede pe maghiari să înțeleagă ce înseamnă să fii un dușman cucerit. Ocupația Armatei Roșii a adus disperare până și-n rândurile acelor care o primiseră cu brațele deschise, ca o întruchipare a înfrângerii fascismului. Curând, ura față de Uniunea Sovietică a depășit chiar nivelul de dinaintea înfrângerii. Primele cuvinte rusești învățate de majoritatea maghiarilor au fost *Davai ceas* („Dă-mi ceasul”). Erau jafuri la tot pasul. Cei care jefuiau făceau parte din „brigăzile de trofee”; acestea, cu încuviințare oficială,

* A nu se confunda cu Imre Nagy.

strângeau obiecte de valoare, ca să le trimită la Moscova, dar jefuiau și soldații simpli, care goleau magazinele alimentare*.

Marelui romancier Sándor Márai i-au fost confiscate bunurile, la fel pățind mulți dintre prietenii lui:

Rusul, care venea dimineață, conversa amical cu familia, arăta fotografii cu soția și copiii rămași în patrie, mângâia sentimental creștetul copiilor, le dădea dulciuri și apoi pleca, spre a reveni în cursul după-amiezii sau către seară ca să jefuiască aceeași familie cu care se împrietenise dimineață [...]. Jaful nu era îndreptat împotriva „inamicului fascist”, ci avea o cauză mai simplă – sărăcia lucie. Rușii aceștia comuniști erau atât de nevoiași, atât de lipiți pământului și complet lipsiți de orice [...], încât acum, lăsați liberi după 30 de ani de privațiuni și corvezi, se aruncau flămânzi asupra oricărui lucru ce le cădea în mâini.⁹

Și asupra femeilor. Vreme de peste patru decenii, până în 1990, când trupele sovietice au evacuat Ungaria, aproape nimeni nu a îndrăznit să pomenească subiectul tabu al violurilor comise de soldații Armatei Roșii în 1945. Multe dintre victime refuzau să discute despre asta până și cu cei din familie sau cu prietenii, darămite în public. Nu se știe cu exactitate câte femei au fost violate, dar, într-un raport întocmit la vremea respectivă de ambasada Elveției și ținut secret mulți ani, cifra era estimată, în linia mari, la 150 000 (dintr-o populație feminină de aproximativ

* Familia Hatvany avea cea mai bogată și mai frumoasă colecție de artă din Ungaria, cuprinzând zeci de lucrări de Tintoretto, El Greco, Lucas Cranach, tatăl și fiul, Delacroix, Manet, Corot, Rodin, Degas, Constable, Pissarro și Renoir. Germanii jefuiseră mare parte din ea în toamna lui 1944, însă nu izbutiseră să ducă tablourile în Germania. Când sovieticii au intrat în Ungaria, „brigăzile de trofee” au pus mâna pe respectivele lucrări. În 1947, familia Hatvany a reușit să răscumpere o parte dintre ele, trecându-le apoi pe furiș în Occident.

4,5 milioane). Drept consecință directă, legile privind avortul au fost relaxate, pentru ca victimele să poată întrerupe sarcini nedorite.¹⁰

Femeile au fost atacate încă din prima zi a eliberării, după cum își amintea Christine Arnothy, o adolescentă de 15 ani, care ieșea atunci, împreună cu sora ei, Ilas, din pivnița unei case: „Rușii înaintau și [...], la fiecare casă, un grup de soldați se desprindea de cel principal. [...] Un astfel de detașament a intrat în casa noastră. Ofițerul care-l comanda ne-a întrebat urlând dacă era vreun german în casă. Câțiva am dat din cap în direcția scării. Germanul a fost ucis pe loc, și Ilas, pe care o găsiseră în apropierea aceluși om rănit, a fost violată lângă cadavrul care încă nu se răcise. Din prima clipă am înțeles că lucrurile nu se petreceau deloc așa cum speraserăm noi.”¹¹

Alaine Polcz, care la sfârșitul războiului avea puțin peste 20 de ani, fusese prizonieră la germani. Când rușii au ajuns în satul ei din estul Ungariei, a căzut în alt prizonierat. Soldații sovietici văzuseră o fotografie cu ea și soțul ei, ofițer în armata ungară, așa că o aretaseră. A fost ținută, împreună cu un grup de femei, în casa parohială a unei biserici din apropierea liniei frontului, unde auzea neîncetat tirul de artilerie. Peste ani, Alaine avea să-și amintească acele momente grele: „Pe la începutul războiului, văzusem afișele alea la Budapesta, în care un soldat rus smulgea o cruciuliță de la gâtul unei femei, și citeam manifeste în care se spunea că rușii fac ba una, ba alta. N-am crezut o iotă. Propagandă, mi-am zis.” Curând, avea să afle adevărul. A văzut o tânără cu capul însângerat – îi fusese smulsă o șuviță de păr. Fata era copleșită de tristețe și disperare.

„Au călărit-o rușii”, ne-a zis mama ei. N-am înțeles despre ce vorbea. „Cum, pe bicicletă?” m-am mirat. Femeia s-a înfuriat. „Ești toantă? Nu știi ce le fac femeilor?”

A doua zi, doamna Polcz se găsea într-o cameră, împreună cu soacra ei:

Intră trei ruși și-mi zic să mă duc cu ei. Știam precis ce voiau. Mi-am încălțat cizmele și mi-am legat baticul, apoi l-am dezlegat și l-am legat la loc, după care l-am mai dezlegat o dată, să câștig timp. Stând acolo, am auzit bătăi în ușă – erau tocurile cizmelor mele, așa de tare tremuram.

Am ieșit pe un coridor în formă de L. Am sărit la ei [...], i-am lovit din toate puterile cu picioarele și pumnii, dar în clipa următoare m-am trezit pe jos. Nimeni nu scotea un sunet. Ne-am bătut în tăcere. M-au dus în bucătăria din spatele casei și, în timp ce căutam să mă apăr, m-au trântit la pământ, de m-am lovit cu capul de colțul lăzii de gunoi. Era din lemn masiv.

Mi-am venit în simțiri în salonul preotului. Geamurile erau sparte, ferestrele, bătute în cuie. Pe pat erau doar scândurile goale pe care zăceam. Deasupra mea stătea un rus [...] Chiar dacă eram conștientă, nu-mi simțeam corpul; parcă eram amortită ori înghețată [...]. În camera aia fără ferestre și căldură, zăceam goală de la brâu în jos. Nu știu câți ruși m-au mai folosit după aia sau câți fuseseră înainte. În zori, mi-au dat pace. M-am ridicat. Mă mișcam cu mare greutate. Mă dureau capul și tot corpul. Sângeram rău. În următoarele zile au venit și alți soldați, și nu m-au lăsat deloc în pace.¹²

Din pricina repetatelor violuri, s-a îmbolnăvit de sifilis.

Bărbații care încercau să apere femeile erau îndepărtați cu brutalitate sau uciși. Cel mai faimos caz a fost al episcopului Vilmos Apor din orașul Győr, aflat în vestul Ungariei, care se împotrivise cu mult curaj prigonirii evreilor. În Vinerea Mare a anului 1945, soldați sovietici beți au intrat în palatul episcopal în căutarea unui grup de femei pe care le văzuseră intrând pe ușa laterală. Ajunși în pivniță, soldații au dat cu ochii de episcop, care, în ținută ceremonială, le bloca accesul în camera

unde se refugiaseră femeile. A încercat să se lupte cu intrușii, dar aceștia au tras în el de trei ori. Episcopul Apor a murit două zile mai târziu, în Duminica Paștilor.¹³

Pentru mulți maghiari, „jaful oficial”, cum numeau ei despăgubirile de război plătite Rusiei în urma acordurilor de pace postbelice, nu se deosebea cu nimic de prădăciunile soldaților. „În Ungaria am avut trei mari tragedii: cucerirea tătară din secolul al XIII-lea, 150 de ani de ocupație turcească și eliberarea sovietică”, spunea un proverb al vremii. Împărțirea Europei și despăgubirile punitive impuse Ungariei prin acordurile de la Ialta și Potsdam au fost detestate aproape la fel de mult pe cât fuseseră, cu o generație în urmă, tratatele de la Versailles și Trianon. „Țara învingătoare ne cere imperios să-i afirmăm drepturile, în temeiul faptului că țara învinsă a pornit război împotriva ei”, explica fără menajamente Vladimir Dekanozov, vicecomisarul poporului pentru afaceri externe, în cursul unei vizite timpurii la Budapesta.¹⁴

Rusia avea dreptul la toate proprietățile deținute de Germania în Ungaria; ele urmau să compenseze întrucâtva URSS-ul pentru pierderile suferite din cauza naziștilor. În jur de o treime din industria ungară fusese controlată de capitalul german, treime estimată la un miliard de dolari (la valoarea din 1945). Au fost dezmembrate și trimise în Uniunea Sovietică 200 de fabrici complet utilizate, plus mașinăriile din alte 300.¹⁵ Rusia a preluat ramuri întregi ale industriei, înființând companii cu capital mixt sovieto-ungar. În felul aceasta, sovieticii puteau profita de pe urma oțelăriilor, a construcției de căi ferate, a transporturilor fluviale pe Dunăre și a celor pe uscat, a producției de electricitate și a extracției de cărbune și petrol. Socialistul István Ries, primul ministru postbelic al justiției, glumea cu un prieten privitor la termenii Companiei

sovieto-ungare de Transporturi Fluviale: „Știi, acordul s-a făcut în condiții de perfectă egalitate. Rușii au dreptul să transporte în susul și-n josul fluviului. Noi avem dreptul să transportăm de pe un mal pe celălalt.”*

O treime din rezervele de aur și argint a fost luată de ruși. La 200 de milioane de dolari se ridicau reparațiile oficiale de război ce trebuiau achitate Uniunii Sovietice, iar celorlalte „țări învingătoare” vecine, Iugoslavia și Cehoslovacia, le reveneau câte 50 de milioane (la valoarea din 1938). Bugetul național din perioada 1946–1947 a alocat reparațiilor de război de opt ori suma destinată reconstrucției postbelice.¹⁶ Reprezentanți ai ONU au estimat, la trei ani după încheierea conflictului, că pierderile totale suferite de Ungaria în urma achitării reparațiilor către URSS, a ocupației și a jefuirii au constituit 40% din venitul național.¹⁷

În parte din cauza presiunilor de a plăti reparații, în parte din cauza unor ani cu recolte slabe, moneda națională s-a prăbușit, Ungaria trecând printr-o perioadă de hiperinflație record. În iulie 1945, un dolar american valora 1 320 de pengő**. În luna noiembrie a aceluiași an, rata de schimb ajunsese 1 la 296 000. În vara anului următor, un dolar american valora 4,6 cvadrilarde în moneda națională (adică 14 zerouri – un record deloc de invidiat). Majoritatea oamenilor refuzau plata în bani. Tapetul din multe case budapestane era împodobit cu bancnote mari, de valori fantastice. Stabilizarea monetară s-a produs în bună măsură cu ajutorul americanilor, care au

* O glumă cu urmări nefaste. Simțul umorului i-a adus adesea necazuri lui Ries, fiind considerat de comuniști prea primejdios. Ministrul a fost arestat, aruncat în închisoare și, la 15 septembrie 1950, omorât în bătaie în timpul interogatoriului.

** Moneda oficială în Ungaria între anii 1927 și 1946, când a fost înlocuită de forint (n. tr.).

înapoiat Băncii Naționale rezervele de aur valorând 40 de milioane de dolari, duse în Germania la sfârșitul anului 1944. Dacă aurul ar fi rămas în Ungaria în momentul „eliberării”, ar fi fost, cu siguranță, confiscat de ruși, ca pradă de război.¹⁸

Odată cu trupele sovietice au venit și „moscoviții”, un grup de comuniști de origine maghiară. Cam 300 la număr, aceștia își petrecuseră ani îndelungați în exilul rusesc, pregătindu-se pentru ziua reîntoarcerii triumfale la Budapesta. Aleși personal de Stalin, misiunea lor era să fie proconsuli în provincia ungară a noului imperiu al Țarului Roșu. Unicul criteriu pentru care fuseseră aleși era loialitatea lor necondiționată față de URSS. Majoritatea aveau cetățenie sovietică și trăiseră 15-20 de ani în Rusia. Pierduseră contactul cu țara de origine. Uniunea Sovietică le oferise adăpost, o cauză în care să creadă și un loc de muncă. Cei mai mulți erau de profesie agitari comuniști care nu avuseseră altă ocupație niciodată. Aproape toți făcuseră închisoare sub regimul horthist. După război, când au revenit în Ungaria, nu acasă se întorceau – țara încetase să mai fie căminul multora dintre ei. Se întorceau ca reprezentanți ai unei puteri străine, să servească interesele Uniunii Sovietice. Trimiși oriunde altundeva, și-ar fi slujit cu aceeași fervoare stăpânii de la Moscova.

Viața de străin emigrat în Rusia sovietică era primejdioasă. Chiar și pentru un rus, a supraviețui epurărilor începute la mijlocul anilor '30 era foarte greu. Un străin care s-ar fi nimerit să fie agent al Cominternului*, periodic în legătură cu alți străini potențial dubioși, era invariabil o figură suspectă.

* Internaționala Comunistă, sau A Treia Internațională, a fost o rețea politică la nivel mondial care făcea propagandă în serviciul comunismului (n. red.).

Mulți erau găzduiți în dărăpănatul Hotel Lux, împreună cu alți emigrați, toți mereu atenți la ceilalți, dar și la propria siguranță. Nu puțini comuniști maghiari pieriseră în epurările staliniste din anii '30. Un glonț pusese capăt vieții lui Béla Kun, conducătorul unei tragicomice republici comuniste ungare, a cărei existență de numai 133 de zile începuse și se încheiase în 1919. Nici statutul lui de celebritate minoră, ca agent troțkist, nu-l salvase de la lichidare.

Moscovitul trăia cu sloganuri și, când se schimbau sloganurile – cum se întâmpla adesea, la vreo hachiță a lui Stalin –, în mare primejdie.

Viața moscovitului nu era nici pe departe de invidiat. Laitmotivul ei era frica. Moscovitul [...] nu putea fi în siguranță niciodată și niciunde, iar cel mai puțin în Uniunea Sovietică. Nu-l puneau la adăpost nici loialitatea, nici îndelungata calitate de membru al partidului. Știa că nici nu era nevoie să comită vreo greșeală ca să rămână fără slujbă ori să fie arestat și judecat. Moscovitul știa că adevărul etern nu exista – fiindcă nimic asemănător nu existase vreodată în Uniunea Sovietică. [Moscovitul] știa că adevărul are multe fețe și singurul lucru care îl preocupa era să știe ce față se afla tocmai atunci în vârf. Conștientiza pe deplin că singurul adevăr era cel enunțat de secretarul general al Organizației Supreme de Partid și, pe cale de consecință, nu-l deranja în mod deosebit că adevărul de ieri se preschimbase, peste noapte, în minciună.¹⁹

Moscoviții știaau ce se așteaptă de la ei: să construiască o colonie sovietică fără nici cea mai mică abatere de la modelul stalinist. Planul însă era să nu preia imediat controlul. Potrivit ordinului stăpânilor de la Kremlin, trebuiau să aștepte momentul potrivit.